EL PALLARS SOBIRÀ:
IMATGES DEL PASSAT I PERSPECTIVES DE FUTUR

Jorge Jiménez
Dept. Prehistòria de la Universitat Autònoma de Barcelona

Ermengol Gassiot
Dept. Prehistòria de la Universitat Autònoma de Barcelona

Resum

L'actual situació demogràfica i econòmica del Pallars Sobirà planteja seriosos dubtes sobre el futur de la comarca.

Aquest panorama negatiu es pot fer extensible al grau de coneixement que ara mateix tenim sobre el passat de la població que hi va viure al llarg de la prehistòria.

Destinada al redreçament d'aquesta segona qüestió, es planteja en aquest article una proposta de col·laboració entre entitats locals (Consell Comarcal i altres entitats administratives, l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu, Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici i Parc Natural de l'Alt Pirineu) i foranes (en aquest cas el Departament de Prehistòria de la UAB). L'objectiu seria desenvolupar projectes que possibilitin el reconeixement dels processos històrics de la Prehistòria i, alhora, que es fomenti la seva difusió i posada en valor com a elements culturals i valors de cara al futur de la comarca.

Fruit d'aquesta voluntat ja s'han portat a terme diferents campanyes arqueològiques, dintre del projecte "La vida prehistòrica a l'alta muntanya del Pallars Sobirà: de la cacera a la transhumància", que han permès augmentar de manera substantiva el coneixement de la prehistòria de la comarca, i endegar els treballs destinats a la propera museïtzació (restauració i senyalització per a la seva visita) d'algun dels jaciments excavats (Dolmen de la Font dels Coms, Baiasca, Llavorsí).

Així, esperem que a la vegada que s'incrementa el coneixement del passat, es puguin refermar apostes locals per al desenvolupament econòmic i cultural dins de dinàmiques que entenguin el patrimoni històric com una aposta pel futur de la comarca.

Paraules clau: Pirineus, Pallars Sobirà, Prehistòria, Patrimoni cultural, Dolmen de la Font dels Coms.

Abstract

The actual demographic crisis and economic situation of the Pallars Sobrirà opens serious doubts on the future of the area. This negative perspective may be extended to the degree of knowledge that currently we have about the past lived here during the Prehistory.

For surpassing this situation in this paper a model of cooperation between local and foreign administrations and centers (on the one hand the Council of the County, municipalities, the Ecomuseum of the Aneu Valleys, the National Park of Aigüestortes and Estany of Sant Maurici, the Natural Park of High Pyrenees, on the other —for this case— the Department of Prehistory of the UAB) is explained. This cooperation is oriented to the developing of projects that help to the recognising the social processes in the Prehistory and, thus, that promote the diffusion of this past and its valorising as cultural heritage.

As a part of this cooperation some archaeological fieldworks have been done trough the research project *The Prehistoric life in the High Mountains of the Pallars Sobirà: from Hunting to Transhumance*. Their realisation has allowed a notable increase of the actual knowledge on the Prehistory of the area. These new excavated sites and archaeological data act as row material for the diffusion of the past between local population and tourists visiting the area. In this direction, the excavated dolmen in Baiasca Valley will be conditioned as an open-air site museum.

The hope of this kind of enterprises is that in improving the knowledge of the past, local initiatives to the economic and cultural development are reinforced, as a way to locate the cultural heritage as a resource in the construction a the future for the area.

Keywords: Pyrenees, Pallars Sobirà, cultural heritage, Dolmen de la Font dels Coms

El procés de despoblament rural a les zones d'alta muntanya al llarg del XIX-XX

La població rural catalana presentava ja a mitjan vuit-cents una importància relativa no majoritària, el 47% (788.120 habitants), de la població catalana i mostrava indicis de la seva feblesa enfront del fort creixement de la població urbana-industrial centralitzada en la figura de Barcelona.[1] Des del 1860 la població rural entra en un procés de davallada demogràfica gradual i permanent fins arribar a concretar-se en el 13,40% de la població catalana (686.994 habitants) el 1970 (Vidal, 1979).

Aquests processos d'èxode rural cal vincular-los als processos d'urbanització i industrialització que des de mitjan segle XIX provoquen una sèrie de canvis estructurals irreversibles en la distribució de la població catalana i que destaca per la "macrocefàlia" de Barcelona amb un creixement exclusiu marcat pel distanciament de la resta d'unitats poblacionals que provoca un sucursalisme de províncies difícil de superar (Vidal, 1979; Benavente i Nicolau, 1990).

En el cas que ens pertoca, el despoblament es configura com el fenomen caracteritzador i més sobresortint de la realitat social, econòmica i territorial de les comarques de muntanya del Pirineu Occidental català (Alta Ribagorça, Pallars Jussà, Pallars Sobirà i Vall d'Aran) en els darrers segles (Sabartés, 1993).

El cas de l'Alt Pirineu. Dades quantitatives

Concretament a les comarques pirinenques occidentals catalanes el despoblament ha provocat una caiguda de població excepcional dintre del marc demogràfic català pel que fa al període 1860-1991[2] i es conformen com les comarques més regressives pel que respecta a comportament demogràfic del territori català. Aquesta situació s'ha explicat sobre la base d'una evolució econòmica diferencial des del s. XVIII, amb relació a la resta de Catalunya, deguda a raons de tipus físic, incomunicació física que ha provocat un retard en la incorporació de l'economia de mercat (Sabartés, 1993; López-Palomeque i Majoral, 1983), endògenes, d'ordre socioecònomic, i exògenes, d'ordre sociopolític, econòmic i urbanístic (López-Palomeque i Felip, 1992; Sabartés, 1993). Aquests elements estructurals combinats amb episodis de crisis subsistencials recurrents (desequilibris entre població i recursos arran de fases de sequera successiva i la plaga de la fil·loxera) al llarg de mitjan segle XIX i la no adequació a les estructures econòmiques del model capitalista provoquen l'inici dels processos d'extracció de població cap als centres de producció industrial de l'àrea metropolitana, que provoca la destrucció dels sistemes socioeconòmics tradicionals de muntanya i un important endarreriment en el ritme de creixement de la població (caiguda d'aquesta i despoblament) (Sabartés, 1993) i la seva substitució per un model productiu nou amb una difícil pervivència de les activitats agropecuàries, una explotació espacialment específica dels recursos naturals i matèries primeres i el desenvolupament d'activitats de caire turístic i recreatiu (López-Palomeque i Felip, 1992).[3]

Anàlisi de futur

El futur de les comarques pirinenques presenta unes perspectives poc esperançadores a curt termini (Pujades, 1987; Sabartés, 1993). El reconeixement d'aquesta situació generalitzada de crisi ha provocat una sèrie d'actuacions polítiques adreçades cap a la implantació de polítiques específiques destinades a mantenir els nivells poblacionals i les condicions d'existència (Pujades, 1987) per part de diferents organismes administratius (p. e. l'article 130, capítol 2, de la Constitució Espanyola i la Llei 25/1982 sobre agricultura de muntanya amb l'aplicació de mesures sectorials aplicables a casos específics, i la Llei d'Alta Muntanya del 23 de febrer de 1983 en el cas concret de Catalunya).

D'ençà l'aplicació de la llei, la situació no ha millorat gaire, i es contempla una continuïtat, ralentitzada, dels processos de despoblament en la pràctica totalitat dels nuclis, la concentració de la població en un nombre limitat de pobles (el 50% de la població concentrada en 5 nuclis), l'abandonament definitiu de certs pobles (sobretot els enlairats), l'envelliment de la població, un elevat índex de masculinitat i solteria, baixa densitat demogràfica (7,21 hab./km^2), una absència total d'alternatives de caire socioeconòmic i un creixement natural vegetatiu negatiu (Sabartés, 1993).

Davant d'aquest panorama, les alternatives possibles plantejades passen per tres nivells diferenciats en el seu grau d'abstracció.

El primer incideix en la necessitat d'establir noves formes de relació entre societat i medi que passen per una nova forma d'ocupació de l'espai, amb un marcat caràcter temporal o estacional, i una nova valoració dels recursos naturals (Sabartés, 1993).

El segon incideix de nou, i des d'un pla abstracte o indefinit, en fer una crida a la implementació de polítiques d'intervenció administrativa per a millorar la qualitat de vida i serveis —infraestructures i creació d'alternatives laborals per a la població resident orientades a la revitalització de la muntanya (Sabartés, 1993; López-Palomeque i Felip, 1992).

Més enllà de les demandes expressades es planteja també l'observació de certes premisses més concretes, actuacions puntuals però no per això més factibles (López-Palomeque i Felip, 1992): intentar evitar la desaparició de certs nuclis intermedis, davant de la impossibilitat de recuperar els nuclis petits ja abandonats; afavorir, per part de l'administració, els processos de creació de segones residències, de noves ocupacions (neoruralisme) i d'aprofitament de terres abandonades per persones de pobles propers amb polítiques receptives d'aquests tipus d'iniciatives i la potenciació d'iniciatives de turisme especialitzat (pobles de repòs i salut) o de formació específica (granges escoles i reserves genètiques de ramat autòcton).

En qualsevol cas sembla que la solució final passarà sempre per l'aplicació d'un model d'organització de l'espai que respongui concretament a les necessitats d'una nova societat que està lluny d'entendre les zones de muntanya com a espais de producció i residència permanents i aposta de manera forta pel manteniment dels espais com a zones integrades dintre de les dinàmiques de generació d'activitats recreatives puntuals per a poblacions metropolitanes en un marc de contacte amb la natura (reserves territorials?).

I el passat?

Aquesta incertesa sobre el futur dels territoris de muntanya té una correlació simptomàtica amb el grau de coneixement que sovint tenim sobre el seu passat, especialment per al poblament de les èpoques més antigues. I és que la prehistòria de les zones altes dels Pirineus representa avui encara un enigma arqueològic. Aquest fet no deixa de ser paradoxal. Per una banda, la regió pirenaica constitueix el nexe d'unió entre la península Ibèrica i la resta d'Europa i, per tant, lloc de pas obligat dels diferents moviments (de persones, materials i idees) defensats per un gran nombre d'explicacions sobre la prehistòria. Per l'altra, la seva especificitat física la converteix en un marc idoni per a l'estudi de les variacions al llarg del temps en les relacions entre societat i medi ambient. Malauradament, la recerca sobre les fases més antigues d'aquest passat, que necessàriament es recolza en gran mesura en actuacions arqueològiques, ha estat molt minsa al vessant meridional de la serralada, amb

la matisada excepció de la seva banda més occidental. Sembla talment com si la distància, les característiques del terreny o la previsió d'una absència de troballes "espectaculars" hagin motivat una certa desídia del món acadèmic i de les institucions de recerca del nostre país per la investigació en aquesta àrea geogràfica.

Aquesta situació es concreta en un coneixement molt limitat dels Pirineus abans del procés de feudalització. A tall d'exemple, a la part de la comarca del Pallars Sobirà al nord de Sort (més del 60% de la seva extensió) l'any 2000 només es coneixia un jaciment amb una clara cronologia prehistòrica.[4] A la resta de la comarca el panorama no canviava gaire, amb tres monuments megalítics enregistrats, coneguts des dels inicis del s. XX,[5] dos jaciments enregistrats fruit d'intervencions immobiliàries (la Granja Parramon, a Peramea, i Santa Eulària, a Sort). Tan sols dos jaciments d'època anterior a l'Edat Mitjana, la Cabana de Perauba, a Peracalç (Clop i Faura, 1995), i el Dolmen de la Font dels Coms (Gassiot et al., e.p.a., e.p.b.) a Baiasca, Llavorsí, han estat objecte d'intervencions arqueològiques sistemàtiques en els darrers 50 anys.

Forn d'enriquiment de mineral de ferro. La remodelació de la part frontal del túmul megalític al llarg dels segles entorn del canvi d'era propicià la creació de manera continuada de tota una sèrie de forns oberts, que presentaven una planta pseudocircular i uns murs de protecció d'alçada limitada, destinats al tractament inicial del mineral de ferro.

Amb aquest panorama, que és extensible a la majoria de les comarques pirinenques catalanes i aragoneses, les explicacions que s'han realitzat sobre les formes de vida social pretèrites, especialment durant la prehistòria (generalment descrites com a societats de poca entitat poblacional, estàtiques i impermeables al canvi experimentat en regions veïnes, autàrquiques i arcaïtzants), estan viciades d'un alt grau de desconeixement (Sabartés, 1993; Gassiot et al., e.p.). Sovint la seva presumpta validesa es basa en criteris de determinisme geogràfic (Jordá, 1958) i actualismes, i dediquen molt poca atenció a demostrar empíricament les formulacions teòriques (Pericot, 1950; Maya i Barberà, 1992). Més enllà del contingut d'aquestes formulacions, la seva deficiència més destacable radica en la seva lògica metodològica, que tendeix a vincular els pressupòsits teòrics de partida a explicacions *post-facto*, per exemple quan, sense gaire reflexions, fenòmens diferents s'associen a una mateixa causalitat, específica i, molt sovint, diferent de la que se li atorga en regions properes o per a altres períodes temporals.

El projecte "La vida prehistòrica a l'alta muntanya del Pirineu occidental català"

L'any 2000 el Consell Comarcal del Pallars Sobirà i el Departament de Prehistòria de la Universitat Autònoma de Barcelona, amb el recolzament d'entitats locals com Pirineu Viu i l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu i posteriorment també l'Ajuntament de Llavorsí, endegaren un programa d'investigació arqueològica a les zones altes del Pallars Sobirà. Al llarg de l'any 2004 dues institucions del territori, el Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici i Parc Natural de l'Alt Pirineu, s'han sumat a la recerca promovent també diferents actuacions de treball de camp. La finalitat del programa ha estat definir les bases per a una investigació arqueològica a llarg termini sobre la base del reconeixement de tres eixos principals (Gassiot et al., e.p.a., e.p.b.):

1. La constatació que els actuals registres arqueològics i patrimonials per a moltes comarques pirinenques de Catalunya responen a un dèficit històric en les polítiques de recerca i gestió patrimonial.
2. La necessitat, per tendir a resoldre aquest dèficit, de promoure línies d'investigació que incorporin la reflexió teòrica, plantejant de forma explícita les diferents premisses i punts de partida, i també els processos de derivació de les hipòtesis concretes com, per exemple, sobre la relació entre les diferents formes socials del poblament i les estructures que configuren el medi natural.
3. La necessitat de vincular l'increment del coneixement arqueològic del passat amb el disseny d'iniciatives per a posar en valor el patrimoni. Aquest disseny s'ha de definir a partir de la participació conjunta dels investigadors i de les investigadores amb els agents de la Societat Civil del territori per mitjà d'institucions i el món associatiu local i comarcal.

Passat i present

És evident que la funció del coneixement de la història és explicitar les relacions casuístiques que s'estableixen entre el passat i el present i poder-hi actuar. Les dues esferes temporals presenten una fenomenologia diferenciada que és el resultat de les transformacions socials succeïdes d'una manera continuada al llarg del temps. Així, la realitat concreta actual de les zones d'alta muntanya del Pirineu català és resultat de tot un seguit de processos que comencen amb l'inici de la presència de l'ésser humà i continuen amb la seva evolució social al llarg de diversos mil·lennis, tot revertint en les diferents maneres com les persones s'han relacionat entre elles i amb la natura per a assegurar-se l'apropiació dels elements materials que permetessin satisfer les seves necessitats, físiques, afectives i ideològiques, i garantir així la seva existència física i social. La superació d'aquesta diferència formal entre passat i futur és fruit del reforçament de la identificació dels contexts actuals com a resultat d'aquesta experiència històrica acumulada. Aquest salt és possible sobre la base del coneixement històric (en gran mesura obtingut en el treball professional de personal degudament capacitat) (Gassiot i Palomar, 2000) i es pot conduir a través de polítiques que emprin el patrimoni arqueològic com a via de transmissió d'aquesta coneixença i com a recurs de creació d'identitat (Gassiot et al., 1999).

Retornant a la qüestió de base, el coneixement que dota d'un sentit històric el patrimoni arqueològic, és convenient resituar el debat en funció dels plantejaments apuntats. Així, el medi (que avui en dia designem natural però que també hem de veure com a social i, per extensió, històric) és el suport dels diferents elements físics que possibiliten l'existència de les societats al llarg del temps. En virtut d'aquest fet els humans s'han organitzat socialment al llarg de les diferents èpoques per a explotar una part dels elements constitutius d'aquest medi, modificant-lo i, en certa mesura, creant-lo de nou. Conseqüentment, el coneixement i la representació de les variacions diacròniques en les relacions establertes entre les diferents societats i el medi són centrals per entendre la successió continuada de processos històrics (Gassiot, 2001). Alhora és precisament aquesta representació que mostra el grau d'artificialitat d'aquests processos i que els deslliga d'un suposat designi o determinació ambiental estricta.

El patrimoni arqueològic és una expressió, una manifestació material, d'aquesta relació en un temps històric concret. I precisament són les manifestacions materials del passat, així enteses, les que conformen els mitjans d'informació de l'arqueologia com a ciència social. Aquests elements materials, relacionats espacialment i temporal, remeten directament a les pràctiques socials pretèrites que responen a un model productiu concret. I és per aquesta raó que la seva descripció, caracterització morfològica i contextualització cronològica s'erigeixen com a condició necessària per a obtenir una imatge nítida de la història d'un territori, en el nostre cas dels espais d'alta muntanya dels Pirineus occidentals.

Aquesta tasca s'ha de dur a terme, alhora, amb la previsió que no només les evidències arqueològiques dels Pirineus expliquen tota la prehistòria dels Pirineus. Fer-ho suposaria confinar el poblament humà d'aquest marc geogràfic al propi espai físic, com si es tractés d'una comunitat biòtica més d'un ecosistema. Precisament el reconeixement d'una dinàmica històrica comporta assumir que les pròpies territorialitats varien quant a àmbits geogràfics al llarg del temps, i que en determinades èpoques les societats en què existien les poblacions pirinenques podien sobrepassar els límits físics de la serralada (i, anàlogament, en d'altres la serralada podria haver allotjat diverses societats diferenciades). Al mateix temps que font indispensable d'informació, la coneixença de l'evidència i l'elaboració d'un registre arqueològic és la base per a conformar un patrimoni material del passat que, sobre la base del seu coneixement i de poder-ne presentar explicacions, permeti plantejar polítiques de difusió i posada en valor d'aquests béns (Gassiot et al., 1999).

El patrimoni històric i la seva funció social

Més amunt hem exposat com, en termes generals, l'alt Pirineu encara amaga un passat desconegut, especialment per a les fases prehistòriques (Jordá, 1958; Gassiot et al., e.p.), que conviu amb un present complicat i unes perspectives de futur poc esperançadores (Pujades, 1987; Sabartés, 1993). D'altra banda, la breu revisió de propostes de futur formulades fa una quinzena d'anys ha il·lustrat el que havien de ser les polítiques per a corregir el procés de desestructuració del territori (López-Palomeque i Felip, 1992; Pujades, 1987; Sabartés, 1993): mantenir els nivells demogràfics i millorar les condicions d'existència dels residents i desenvolupar una activitat econòmica centrada en gran mesura en les activitats recreatives. L'interès pel patrimoni com a agent de desenvolupament ha anat sorgint en els anys posteriors, en gran part motivat per la consciència que la vinculació dels territoris de muntanya al sector primari presenta un futur incert i per l'aparició de diferents alternatives per a documentar-la i explicar-la al gran públic. Amb l'empenta relativa de la revalorització del patrimoni etnogràfic, i en part arran d'entendre que cal poder-lo explicar com a resultat d'una història llarga i desconeguda, els darrers anys han vist créixer també la sensibilització cap a l'arqueològic, entès no només com a arquitectura romànica.

És en aquest context que apareix el projecte de recerca arqueològica que hem esmentat més amunt, el qual considera com un dels objectius centrals conèixer i donar a conèixer la història desconeguda d'un territori. Entre les seves motivacions de base hi ha el reconeixement del valor social del coneixement del passat: en la creació de patrons d'identitat (i d'elements de cohesió de la població resident) i com a eina de discussió sobre els models econòmics, socials i culturals vigents a l'actualitat. Paral·lelament la proposta intenta desvincular la posada en valor del patrimoni dels dictàmens exclusius de les dinàmiques de mercat que destaquen pel seu valor conjuntural (rafting, esquí, etc.) i així assegurar-ne la vigència més enllà de les modes de consum ràpid. En aquest sentit concreta dues qüestions bàsiques:

1. La creació de mecanismes que afavoreixin l'obtenció d'un coneixement històric objectiu, amb rigor científic i que no defugi els problemes concrets de les zones d'alta muntanya i dels seus habitants.
2. La posada en valor d'aquest coneixement com a patrimoni local o regional amb un valor marcadament públic.

Addicionalment també es reconeix que arran del dèficit de coneixement històric i de definició patrimonial de les comarques pirinenques caldria dissenyar mecanismes públics per a rectificar aquesta situació. En definitiva, el projecte vol, també, ser una mostra de col·laboració estreta entre les administracions locals i comarcals, la Societat Civil i la universitat, en la confecció i aplicació de programes d'aquest tipus. A més, experiències d'aquesta classe haurien de servir per descentralitzar la figura de la universitat com a creadora de coneixement en el marc d'un procés d'apropament a les realitats i problemàtiques socials que l'envolten. La participació dels diferents agents socials en el programa, també com a agents de recerca per bé que es reconeguin les característiques específiques del treball aportat pels científics i les científiques professionals, ha de fer més factible aquest desig (Gassiot i Palomar, 2000).

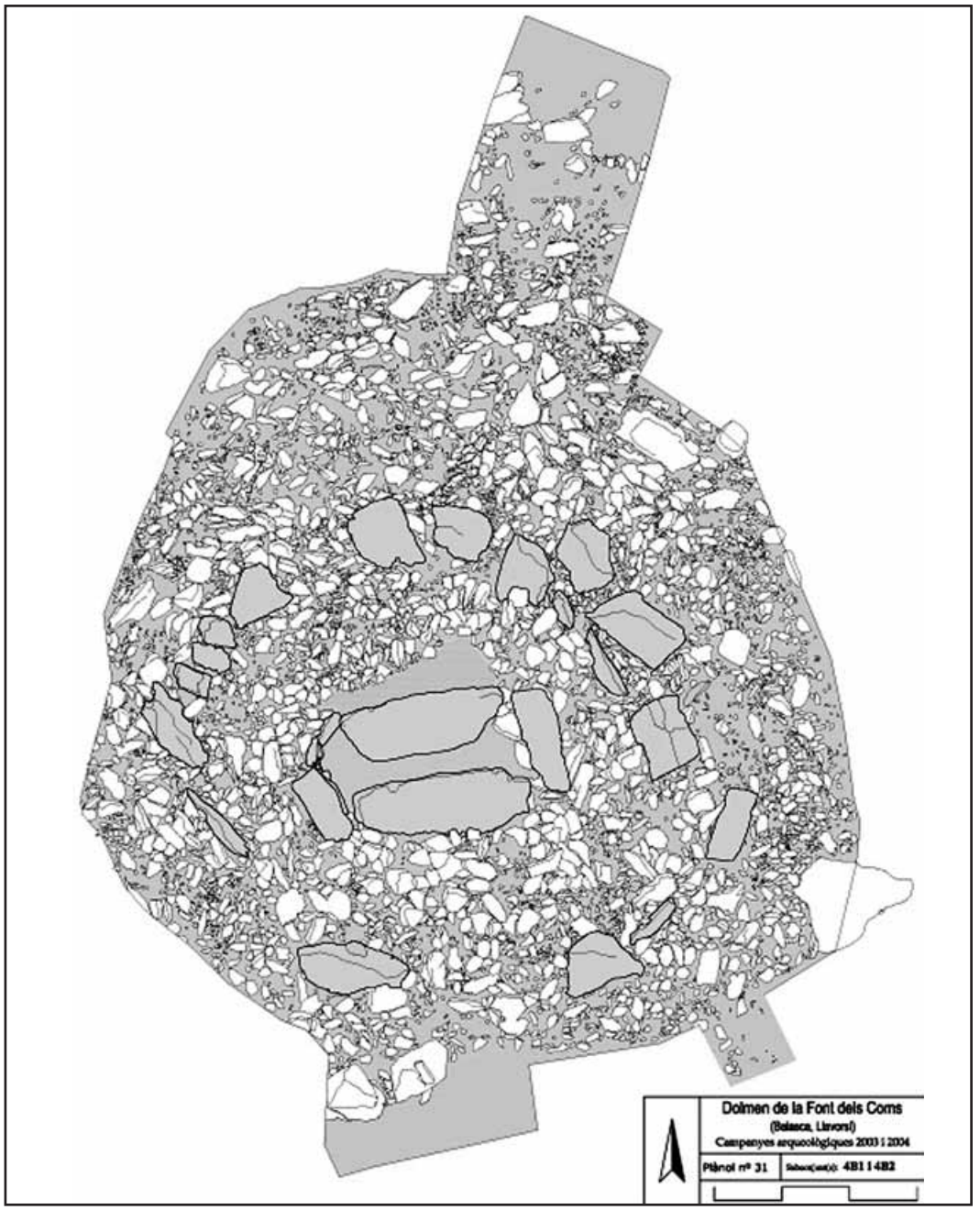
De manera inicial el projecte s'ha centrat en la localització i registre d'evidències arqueològiques en el territori. Les dades empíriques que s'han derivat d'aquestes activitats han de proporcionar una base per a definir actuacions més intenses sobre elements patrimonials específics que permetin començar a plantejar representacions històriques de determinats períodes i llocs. Aquesta necessitat ha motivat la realització de cinc campanyes de prospecció arqueològica, els anys 2001, 2002, 2004 i 2005, totes elles d'un mes de durada.[6] Amb elles s'ha cobert la revisió de diferents àrees del Pallars Sobirà al nord de Llavorsí i també a la capçalera de la conca del Noguera de Tor, a l'Alta Ribagorça, amb una revisió sobre el terreny tant de zones de fons de vall i vessant com colls, carenes i cims (Gassiot, 2004 i 2005). En algunes ocasions la informació de superfície s'ha complementat amb la procedent de petites cates o refilaments de talls existents, que han facilitat dades sobre els sediments i materials del subsòl, tant objectes com mostres per a datacions per carboni 14. Addicionalment, durant els anys 2003 i 2004 s'ha realitzat una excavació en extensió del Dolmen de la Font dels Coms de Baiasca, a Llavorsí, un dels jaciments documentats en l'actuació del 2001; i durant l'estiu del 2005, l'excavació de l'Abric de l'Estany de la Coveta I, a Espot.

Producte de les actuacions dutes a terme s'ha generat un extens volum de documentació arqueològica, a les àrees prospectades s'hi han enregistrat més de 50 contexts d'època prehistòrica, i se n'ha multiplicat el nombre que es coneixia l'any 2000. L'anàlisi de tota la informació recuperada ha de constituir la base material per a poder afrontar en breu, de forma més profunda, l'estudi de l'evolució del poblament a l'alta muntanya del nord-oest de Catalunya.

La segona fase del programa dissenyat contempla la posada en valor del coneixement generat a diferents escales, entenent la difusió del coneixement a dos nivells. El primer comporta la difusió dels resultats entre la població resident. Té com a objectiu facilitar el producte de la investigació a aquell sector de la població més proper, espacialment i històricament, i susceptible d'integrar el coneixement dintre d'un procés de reconeixement d'aquesta informació com a elements patrimonials culturals propis.[7] El segon nivell implica la difusió en el pla acadèmic seguint els mecanismes habituals (congressos, publicacions, etc.) i participant així del debat científic actual.[8]

Concretant el pla de la difusió orientat a un públic no especialitzat, la restauració i conservació del patrimoni arqueològic defineix un vincle material per definir una identitat entre el passat i la realitat present. L'exposició pública d'aquests elements arqueològics sobre els quals es construeixen els diferents models explicatius (exposicions, musealització d'elements immobles, etc.) comporta la vinculació de les diferents parts implicades fins ara en la investigació amb altres institucions adreçades a la preservació i difusió del patrimoni local o regional. En previsió d'aquesta realitat, és interessant que aquestes institucions participin des d'un començament en el disseny del programa de recerca, tant en la caracterització dels elements claus del futur discurs explicatiu com assessorant sobre qüestions referents a la materialització objectual del patrimoni històric i la seva preservació. A part de l'exposició pública de molts d'aquests elements en àmbits adaptats, la patrimonialització comporta moltes vegades la musealització d'espais oberts degut a la impossibilitat de transportar estructures immobles i arquitectòniques. En aquesta esfera la col·laboració plantejada és encara més necessària per definir, a més de la rehabilitació del patrimoni de cara a una visita continuada de públic i una oferta didàctica adequada als seus diferents perfils (també necessària en una exposició de materials), una política a mitjà i llarg termini de gestió i manteniment del conjunt musealitzat. Experiències recents a la comarca, com la del despoblat medieval de Santa Creu de Llagunes constaten la necessitat d'aquesta planificació.

Actualment, dins del programa de recerca arqueològica descrit s'està duent a terme una iniciativa de restauració i senyalització del Dolmen de la Font dels Coms de Baiasca.[9] El conjunt arqueològic es defineix per una cambra amb un túmul associat i un menhir situat a uns 110 m. La seva excavació ha permès documentar, a més de la fase prehistòrica responsable de la construcció i ús del sepulcre, una intensa remodelació de l'estructura, que fou emprada com a taller metal·lúrgic entre els s. II calANE i el final del II calNE (REF.). En aquesta segona fase s'aprecia a més una progressiva popularització de ceràmica de manufactura romana. La darrera ocupació documentada al jaciment ha estat una cabana de pastor que deixà d'estar en ús durant la segona meitat del s. XX. La posada en valor del jaciment parteix del reconeixement integral de la vall d'Arestui i Baiasca com un indret amb un elevat valor paisatgístic i cultural, que ha de ser entès i gestionat, tant en termes de preservació com patrimonials, des d'una perspectiva global i de conjunt.

Planta del conjunt megalític. El tractament gràfic de la superfície del jaciment permet obtenir una reproducció bidimensional de tots aquells elements estructurals (cambra central, anell lític i túmul) vinculats als períodes del seu bastiment i utilització com a element sepulcral al llarg de l'edat del bronze.

En aquest sentit cerca estimular una visió històrica del paisatge i, alhora, integrar el conjunt d'elements del patrimoni cultural que el conformen (Sant Bartomeu de Baiasca, els frescs de Sant Serní de Baiasca, els vestigis de mineria protohistòrica i d'època antiga, cabanes de pastor i orris, etc.). Les accions planificades per a realitzar entre el segon semestre de 2005 i el primer de 2006 són:

1. Restaurar els elements arquitectònics d'època megalítica i romana, per tal d'il·lustrar el dinamisme en el temps del patrimoni material del passat, per exemple en ser objecte de noves utilitzacions en què la seva funcionalitat es reorienta cap a resoldre noves necessitats.
2. L'explicació del conjunt excavat i dels diferents elements patrimonials del jaciment, amb plafons a l'exterior i a l'interior del petit refugi comunal que hi ha a la zona. Un dels panells oferirà també informació sobre l'emplaçament en el territori de diferents elements patrimonials d'interès històric.
3. El traçat i senyalització de diversos itineraris que estimulin la visita dels paratges que envolten el jaciment, des del propi jaciment i des del poble de Baiasca. En tots ells s'emfasitzarà el contingut històric. Cada itinerari tractarà una temàtica específica: l'explotació del ferro a l'Antiguitat, la ramaderia a l'alta muntanya i la història de la vall de Baiasca.

En definitiva...

La recuperació del passat, la seva preservació i constitució com a valor patrimonial, organitzat a través d'iniciatives sorgides del propi territori i amb la participació de diferents entitats locals i foranes, és una eina més en la conformació del territori com una realitat viva i dinàmica. La seva posada en marxa no comporta una resolució de les problemàtiques que pateixen moltes de les zones allunyades dels grans nuclis urbans, entre elles les de muntanya. No obstant això, tal i com aquí s'han plantejat, han d'estimular i participar en els debats sobre el futur de l'alta muntanya, en mostrar que la situació actual és fruit d'un procés històric determinat, avaluar-ne les causes específiques i separar-les de suposades condicions o determinismes geogràfics.

Notes

1 Les ciutats passen de representar el 15% de la població catalana el 1787 al 43% el 1910, els nuclis rurals passen d'un 61% de la població catalana el 1787 a un 34% el 1910 (Benavente i Nicolau, 1990).

2 Des del 1860 fins ara la zona ha patit una davallada (65%) de població important: un 74,7% el Pallars Sobirà, un 47,5% la Vall d'Aran, un 41% el Pallars Jussà (López-Palomeque i Majoral 1983). El 1991 la suma de població de les comarques dels Pallars i l'Alta Ribagorça presentava unes quantitats (22.154 hab.) similars a les presents a la mateixa zona el 1719 (22.453 hab.) (Sabartés, 1993).

3 Per a més informació sobre els diferents ritmes de despoblament de la zona, vegeu López-Palomeque i Majoral, 1983; López-Palomeque i Felip, 1992; Sabartés, 1993.

4 El dipòsit de bronzes de Llavorsí, que fou trobat per un aficionat a la recerca de materials bèl·lics de la Guerra Civil espanyola. Per a més informació vegeu J. Gallart (1991), *El dipòsit de bronzes de Llavorsí (el Pallars Sobirà)*, Barcelona, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. (Excavacions Arqueològiques a Catalunya, 10).

5 Per a més informació vegeu J. C. Serra Ràfols (1923), "Exploració arqueològica al Pallars" a But. Ass. Cat. D'Antrop. Etnol. i Prehistòria, I, p. 69 i ss.

6 Una cada any excepte l'any 2004, dues. Les dues primeres van ser promogudes pel Consell Comarcal del Pallars, les de l'any 2004 pel Parc Natural de l'Alt Pirineu i el Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici, i la d'enguany de nou pel Parc Nacional. Les tres últimes campanyes s'han inserit en programes dels respectius parcs per a inventariar els recursos arqueològics dins dels seus límits.

7 Un exemple d'aquestes pràctiques el constitueixen les diferents xerrades públiques al voltant de les troballes realitzades i de temes vinculats a la prehistòria de la zona per membres del projecte als nuclis de Ribera de Cardós, Llavorsí, Baiasca i Esterri d'Àneu.

8 Aquesta qüestió ha comportat la presentació de diferents comunicacions al voltant de temes vinculats a la investigació històrica al Pallars Sobirà i els resultats obtinguts a diferents congressos de Catalunya, Espanya i Portugal.

9 Promoguda per l'Ajuntament de Llavorsí i la UAB arran d'una assemblea tinguda amb veïns i veïnes de la vall l'any 2004, i amb una subvenció de l'Institut d'Estudis Ilerdencs.

Bibliografia

BALDELLOU, V.; CALVO, M. J.; ANDRÉS, T. (1987). "El fenomen megalític a l'Alt Aragó", a *Cota Zero*, núm. 3, p. 26-35.

BENAVENTE, J.; NICOLAU, R. (1990). "La població a Catalunya al segle XIX" a NADAL, J. (Coord.): *Història Econòmica de Catalunya Contemporània.* Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. 2, p.11-119.

GASSIOT, E. (2004). *Prospeccions arqueològiques a l'alta muntanya del Pallars Sobirà. Anys 2001 i 2002. Memòria*. Memòria d'intervenció inèdita. Barcelona: Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya.

GASSIOT, E. (2005). *Asistencia técnica para el inventario de detalle de los recursos arqueológicos del Parque Nacional de Aigüestortes i Estany de Sant Maurici. Informe final.* Memòria inèdita. Madrid: Organismo Autónomo de Parques Nacionales. Ministerio de Medio Ambiente.

GASSIOT, E.; ESTÉVEZ, J.; PALOMAR, B. (1999). "Proposta de reciclatge per la deixalla fòssil", a *Cota Zero*, núm. 16, p. 91-102.

GASSIOT, E.; PALOMAR, B. (2000). "Arqueología de la Praxis: información histórica de la acción social. El caso de la Unión de Cooperativas Agropecuarias de Miraflor, Nicaragua", a *Complutum*, núm. 11, p. 87-99.

GASSIOT, E.; JIMÉNEZ, J.; PICÓN, A. (2005). "Producción metalúrgica en espacios de alta montaña: la explotación del hierro en el Pallars Sobirà durante la Antigüedad", a Puche, O.; & Ayarzagüena, M. (Ed.): *Actas del II Simposio sobre Minería y Metalurgia históricas en el sudoeste europeo*. Madrid: SEDPGYM-SEHA, p. 319-326.

GASSIOT, E.; JIMÉNEZ, J.; PICÓN, A. (e.p.a) (2004). "Nuevas aportaciones al estudio de la Prehistoria y la Protohistoria en las zonas altas del Pallars Sobirà: Planteamientos, resultados y potencialidad", a *Actas del IV Congreso de Arqueología Peninsular*. Faro (Portugal) (septiembre).

GASSIOT, E.; JIMÉNEZ, J. (e.p.b). "El poblament prefeudal de l'alta muntanya del Pirineu occidental català (Pallars Sobirà i Alta Ribagorça)", a *Tribuna d'Arqueologia*.

JORDÁ, F. (1958). "El Pirineo en la Prehistoria", a *Caesaraugusta*, núm. 11-12, p. 17-24.

LÓPEZ-PALOMEQUE, F.; MAJORAL, R. (1983). "Excursión 5b. El Pirineo Occidental Catalán: Pallars-Alta Ribagorza-Vall d'Aran. Aspectos socio-económicos", a *Comunicaciones del VIII Coloquio de Geógrafos Españoles* (Barcelona, 26 setembre-2 d'octubre de 1983). Barcelona: Asociación de Geógrafos Españoles.

LÓPEZ-PALOMEQUE, F.; FELIP, R. A. (1992). "Pueblos abandonados en el Pirineo Catalán: problemas actuales y perspectivas futuras", a *El Campo. Boletín de Información Agraria*, núm. 123, p. 55-60.

MAYA, J. L.; BARBERÀ, J. (1992). "Etnogénesis y étnias prerromanas en Catalunya", a *Complutum*, núm. 2-3, p. 223-232.

PERICOT, L. (1950). *Los sepulcros megalíticos catalanes y la cultura Pirenaica*. Barcelona: Instituto de Estudios Pirenaicos/CSIC.

PUJADES, I. (Coord.) (1987). *Estudi demogràfic de la comarca del Pallars Jussà.* Barcelona: Dept. de Política Territorial i Obres Públiques-Dir. Gral. de Política Territorial.

SABARTÉS, J. M. (1993). *L'èxode pallarès. Crisi demogràfica i davallada poblacional als Pallars i Alta Ribagorça, 1857-1991*. Tremp: Garsineu Edicions.

VIDAL BENITO, T. (1979). "Èxode rural i problemàtica demoespacial a Catalunya (1860-1970)", a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 2, p. 193-207.